

HET ANTWERPSE CARNAVALLEVEN IN DE PERIODE 1890-1921 OF DE UITVAART VAN EEN HAVELOZE PRINS CARNAVAL

An MARIËN

1. Inleiding

Carnaval was lange tijd het volksfeest bij uitstek in vele streken van Europa. Het carnavalgebeuren kan beschouwd worden als een veelomvattend en gevarieerd fenomeen. Hoe werd deze feestperiode beleefd door de bevolking? Wat hiielden deze vieringen precies in? Het spreekt vanzelf dat we voor een antwoord op die vragen rekening moeten houden met de factor tijd en met regionale en sociale verschillen.

Met dit artikel beoog ik een beeld te schetsen van het Antwerpse carnavallevens in de periode 1890-1921. Ik zal me in eerste instantie richten op de participatie van de arbeidersbevolking aan dit feestgebeuren. Die focus brengt een aantal problemen met zich mee. Vooreerst de vraag of er wel zoiets bestond als een homogene sociale groep mensen, verzameld onder de noemer "arbeiders"? (1)

Voorts is het zo dat deze groep mensen in de bronnen zelf weinig aan het woord is en weinig geschriften heeft nagelaten. Dit hoefde echter geen belemmering te betekenen aangezien toch vermeldingen en beschrijvingen terug te vinden zijn, waardoor we "de arbeiders" via een omweg kunnen benaderen. Dit zijn niet zelden bronnen van overheden of elites, die natuurlijk met de nodige kritische zin gebruikt moeten worden. De over-

heidsbronnen zijn alvast zeer waardevol omdat ze ons iets leren over de toenmalige mentaliteit van en de visie van de lokale autoriteiten op het carnavalgebeuren.

Zo herbergt het **Stadsarchief te Antwerpen** heel wat archief met betrekking tot de carnavalstoeten, de deelnemende maatschappijen, de prijskampen en de politieverordeningen. Omdat deze fondsen zo omvangrijk waren, drong selectie zich op. Wat opviel bij het doornemen van deze bronnen was de bekommernis vanwege de overheid om de openbare zedelijkheid. In de archieven van de maatschappijen werden bronnen teruggevonden waar de zogenaamde werkmens aan het woord kwam, wat natuurlijk buitengewone informatie heeft opgeleverd.

Daarnaast konden we een beroep doen op **uitgegeven bronnen**, meestal anekdotisch van aard, maar die toch een mooie beschrijving geven van het carnaval van de gewone man, vrouw en kind. Ook de **kranten** van de verschillende politieke strekkingen leverden een schat aan informatie op. Niet alleen kan men er aankondigingen in terugvinden, maar tevens uitvoerige besprekingen van de festiviteiten achteraf, wat zeer belangrijk was om te peilen naar het succes en bijval van deze feestelijkheden. Toch

moeten we deze bronnen met de nodige omzichtigheid hanteren, omwille van de politieke positionering van deze kranten, die duidelijk tot uiting kwam. Niettemin vormen de kranten een zeer rijke bron waaruit (zeker bij carnaval) veel informatie over de toenmalige mentaliteit en politieke tegenstellingen kan gehaald worden.

Wat de mening van de overheid betreft was het interessant om het Gemeenteblad erop na te slaan. Vooral de uitvoerige besprekingen en discussies waren belangrijk omdat ze de visie toelichten van het bestuur, dat duidelijk burgerlijk van signatuur was.

Als we de historiografie over carnaval onder de loep nemen, komen we onvermijdelijk uit bij Peter Burke, die in zijn beroemd boek "Volkscultuur in Europa 1500-1800" een hoofdstuk wijdde aan carnaval. Hoewel de auteur de situatie belicht van carnaval in de periode 1500-1800, vormden zijn denkbeelden een zeer interessante vertrekbasis om het Antwerpse carnaval op het einde van de 19de eeuw te bestuderen. Burke zorgde voor een verduidelijking omtrent zaken waar we op het eerste gezicht niet zouden bij stilstaan. Bovendien zijn heel wat van zijn denkbeelden herkenbaar in het Antwerpen van ca. 1890. ⁽²⁾

Zo bespreekt Burke een aantal tegenstellingen, die wellicht ook in

Antwerpen moeten meegespeeld hebben. Hij plaatst carnaval en vasten tegenover elkaar en stelt die voor aan de hand van twee figuren. Carnaval werd voorgesteld als jong, opgewekt, dik, sexy, een eter en drinker van jewelste. Vasten daarentegen werd vaak voorgesteld als een magere vrouw. ⁽³⁾

Door deze symbolische voorstelling kunnen we carnaval dus opvatten als een periode waarbij alle teugels nog één keer volledig gevierd konden worden, op alle gebied. M.a.w. men kon zich nog eenmaal volledig laten gaan vooraleer de vastentijd aanbrak, waarbij men vlees, geslachtsverkeer, schouwburgbezoek en andere vormen van ontspanning zou moeten missen.

De vraag dringt zich op of deze denkbeelden in het kader van de toenemende secularisatie van het maatschappelijk leven voor ons onderzoek nog wel geldig waren. Moeten we ons niet afvragen of carnaval niet stilaan geëvolueerd was naar een jaarlijks traditioneel feest waarbij inderdaad alle remmen werden losgelaten, zonder dat de religieuze dimensie nog een dominante rol speelde?

De tweede tegenstelling die Burke ter sprake brengt, is deze tussen carnaval en het leven van alledag, waarbij carnaval een verbeelding was van de wereld op haar kop of de verkeerde wereld. Hij bedoelt hiermee dat de rollen die in het dagelijkse leven golden tijdens carnaval werden omgedraaid, waarbij mannen

zich bijvoorbeeld als vrouwen verkleedden en visa versa. Ook de betrekkingen tussen de lagere klasse en hoge klasse veranderden tijdens carnaval: meesters en knechten wisselden van positie. Carnaval was m.a.w. een feest van geïnstitutionaliseerde wanorde, een systeem van omkeringsriten. ⁽⁴⁾

Deze tegenstelling is zeker herkenbaar in de Antwerpse casus van omstreeks de vorige eeuwwisseling. Vaak vond ik voorbeelden van een omgekeerd rollenspel, zoals de man die als vrouw gekleed ging (en omgekeerd) of de burgerheer die zich in een ruwe dokwerker verkleedde. De drie reële of symbolische hoofdthema's van carnaval : eten, seks en geweld waren in min of meerdere mate herkenbaar bij de behandeling van dit thema. ⁽⁵⁾

Ten slotte bleek carnaval te fungeren als een soort veiligheidsklep, een geritualiseerde vorm van protest, maar waarbij soms het deksel van het wijnvat knalde. Zij die van de macht uitgesloten waren, konden tijdens carnaval relatief straffeloos hun opinie kenbaar maken, in de hoop veranderingen teweeg te brengen. Dit kon wel eens uitmonden in rellen en oproer. Tegen deze achtergrond moet de angst van de burgerij bekeken worden, die leidde tot voorstellen om carnaval af te schaffen. ⁽⁶⁾

In een vorig nummer van Oost-Vlaamse Zanten verscheen een artikel van Gita

Deneckere, die eveneens wijst op het risico dat sommige feesten konden uitmonden in revolte. Het grote gevaar schuilde in de grote massa die op de been was, het groot aantal buitenlieden die de stad bij deze gelegenheid bezochten, en het veelvuldig drankgebruik. Door de fysieke éénwording van de massa konden agressieve impulsen worden ontketend, wat uiteindelijk kon resulteren in paniek en rellen. Verder besteedt de auteur aandacht aan de disciplinerende van feest en revolte door toedoen van de arbeidersbeweging. Daarbij komt de misprijzende houding van de arbeidersbeweging tegenover carnaval tot uiting. Deze fungeerde als cultureel bemiddelaar tussen de wereld van de burgerij en de wereld van de arbeidersbevolking. ⁽⁷⁾

Volgende bedenkingen geïnspireerd door Burke, hebben als leidraad gefungeerd bij het schrijven van dit artikel: zeker vanuit het oogpunt van de lagere klasse kan carnaval gezien worden als een periode in het jaar waarbij men zich op alle vlakken volledig kon laten gaan. Niet alleen omdat men tijdens de vasten zijn lusten weer moest bedwingen, maar ook om de dagelijkse sleur te doorbreken. Men keek dan ook meestal een heel jaar naar deze periode uit. "Het doorbreken" van het rollenspel moeten we tegen deze achtergrond bekijken. Het was de periode waar men zich helemaal anders

kon gedragen dan normaal. De kostuums en de maskers kunnen we daarbij als hulpstukken bekijken waarmee men in de huid van iemand anders probeerde te kruipen. Wanneer we de visie van de burgerij omtrent carnaval belichten, moeten we vooral oog hebben voor de angst dat carnaval in rellen kon uitmonden. Daarnaast moeten we rekening houden met de kloof tussen burgerij en de lagere klasse die ondertussen erg was uitgediept, waarbij de burgerij voor orde en zedelijkheid stond tegenover de zogenaamd 'bandeloze' arbeidersbevolking. In die context bekijken we met name de disciplinerende van carnaval in Antwerpen in de bestudeerde periode.

2. Carnaval in Antwerpen op het einde van de 19de eeuw

De lokale politieke context

Alvorens over te gaan tot de bespreking van het Antwerpse carnavalgebeuren, is het van belang eerst stil te staan bij de Antwerpse politieke situatie omstreeks 1890-1921.

Sinds 1872 was het stadsbestuur in handen van de liberalen, die tot 1921 baas bleven over het stadhuis, met legendarische burgemeesters als Leopold De Wael, Jan Van Rijswijck en Jan De Vos. Soms behaalden de liberalen maar zeer nipt de meerderheid tegenover de katholieken. Hierbij kwam heel wat politieke tweestrijd kijken. ⁽⁸⁾

Om de katholieken enigszins terug te dringen zouden de liberalen bij de gemeenteraadsverkiezingen driemaal met de socialisten een kartellijst vormen (in 1899, 1907 en 1911). In 1899 deden de socialisten voor de eerste maal hun intrede in de gemeenteraad met drie raadsleden. Toen in 1907 aan de socialisten een schepenzetel werd beloofd en deze uiteindelijk toch naar een liberaal ging, leidde dit tot hevig protest bij de socialisten. Pas toen schepen Cauwenbergh (liberaal) in 1909 overleed, bekwam de socialist Cools het schepenenmandaat. ⁽⁹⁾

De socialisten zouden hun grote doorbraak in de gemeentepolitiek vooral beleven na de eerste wereldoorlog. In 1921 kwam het zogenaamde "mystieke huwelijk" tot stand, waarbij het stadsbestuur in handen kwam van christendemocraten en socialisten. De katholiek Frans Van Cauwelaert werd de nieuwe burgemeester, terwijl de socialist Camille Huysmans schepen van onderwijs werd. De katholieke partij was de grootste partij met 15 zetels, terwijl de BWP de tweede partij werd met 14 zetels. De liberalen kenden na de oorlog een terugval en behaalden 13 zetels. Toen het duidelijk werd dat de liberalen niet bereid waren toegevingen te doen omtrent de onderwijskwestie en niet wilden weten van een driedelig sche-

Carnaval op straat met het werpen van pepernoten, uit: C. LEMONNIER. Antwerpen en zijn merkwaardigheden. Haarlem, 1885, p. 33;

pencollege, besloot Frans Van Cauwelaert toenadering te zoeken met de BWP. ⁽¹⁰⁾

Bij de coalitievorming zou de sterke vriendschap tussen Van Cauwelaert en Huysmans een grote rol hebben gespeeld. De grote winst van de socialisten bij de gemeenteraadsverkiezingen (5 naar 14 zetels) werd vaak toegeschreven aan de toeloop van volksliberalen, activisten, flaminganten en kunstenaars naar de BWP. De figuur van Camille Huysmans zou eveneens een zekere aantrekkingskracht hebben uitgeoefend. Daarnaast groeide er na 1900 een drang om af te rekenen met het conservatisme, dat werd belichaamd door de conservatieve liberalen, katholieken en de Kamer van Koophandel. ⁽¹¹⁾

Het politieke landschap werd in deze periode ook getekend door een aantal hete hangijzers. Er was de schoolstrijd en de onlusten tijdens en na verkiezingen die we rond de klerikaal/antiklerikale breuklijn situeren. Voorts was er de strijd om het algemeen stemrecht en andere sociale eisen. Eind 19e eeuw begon de gestadige opmars van de arbeidersbeweging wat resulteerde in eisen voor algemeen stemrecht, de acht uren werkdag en sociale hervormingen. Dit ging gepaard met stakingen en betogingen. De strijd voor het algemeen stemrecht zou in Antwerpen een bloedig

verloop kennen toen er in april 1893 tijdens de algemene staking 5 doden en 15 gewonden vielen. ⁽¹²⁾

Tot zover deze korte schets van de Antwerpse politieke situatie dat ons een idee geeft over de toenmalige politieke machtsverhoudingen in de gemeenteraad. We kunnen ons hierbij afvragen of er ook politieke bedoelingen meespeelden bij de genomen initiatieven (feesten en beteugelen van bepaalde gebruiken) vanwege het bestuur.

Karakteristieken van het carnaval-gebeuren omstreeks 1890

In Antwerpen werd carnaval in de 19de eeuw zeer uitbundig gevierd. Reeds weken voordien vonden er buitengewone bals plaats. Met carnaval zelf stroomde iedereen uitgelaten de straat op. Er werd gedanst en gezongen en het ging er zeer dol en uitbundig aan toe. Een carnavalstoet trok doorheen de stad, waarbij verklede groepen verschillende episodes uit de geschiedenis uitbeelden. Na de carnavalstoet, trok er nog een toer door de straten, een onafgebroken sliert van open wagens bezet door deftige burgers met hun kinderen. 's Avonds trok men zich terug in de koffiehuisen of balzalen want overal werden er bijzondere bals ingericht. De carnavalpret duurde drie dagen waarna er soms nog een staartje volgde met de halfvasten, waarbij er eveneens een stoet en bals werden georganiseerd. ⁽¹³⁾

We vragen ons hierbij af wat het aandeel was van de arbeiders aan deze feesten, namen ze deel aan de festiviteiten? Carnaval was natuurlijk het volksfeest bij uitstek, waarbij het de gewoonte was om zich volledig te laten gaan. Deze filosofie moet de arbeiders zeker aangesproken hebben, hetgeen bevestigd wordt door verschillende boekjes die handelen over het leven in de volkswijken. Deze hebben dan wel een wat anekdotisch karakter, maar leverden toch interessante informatie over de deelname van de volksklasse aan carnaval: *“De mannen van de dokken en kaaien, al moesten zij hard slaven om aan hun kost te komen, legden toch het gansche jaar uit om er met Carnaval een flink stuk af te scheuren”*.⁽¹⁴⁾

Niettegenstaande de deelname van arbeiders, merkten we in kranten soms bals op die duidelijk gericht waren op een burgerlijk publiek. Ook jonge burgerheertjes lieten zich gaan. Tevens werd er melding gemaakt dat de burgerij van op een balkon geldstukken wierp naar de menigte, wat volgens diezelfde bron zeer gewaardeerd werd door het “gepeupel”. We moeten ons dus de vraag stellen of er geen twee carnavalsvieringen bestonden, deze van de burgerij en deze van de arbeiders, waarbij elke groep haar eigen bals en tradities had tijdens carnaval? Ook waren er burgers die ronduit vijandig stonden tegenover carnaval en voorstander waren van

SCALA ANVERS

GRANDS BALS de CARNAVAL
Parés - Travestis

DEUX ORCHESTRES à tous les BALS

Samedi 1 Mars
à 9 heures

Dimanche 2 Mars
à 9 heures

LUNDI 3 MARS
à 9 heures

Grand Bal de Gala

MARDI 4 MARS
à 8 heures

Entrée 2 Francs

Affiche met aankondiging van carnavalbals in zaal "Scala", te situeren in 1902, uit: K. SCHEERLINCK. Papieren herauten. Culturele affiches te Antwerpen 1880-1914 in kunst-historisch perspectief. Antwerpen, 1991, p. 105.

de verzedelijking of zelfs afschaffing van carnaval. We kunnen dus besluiten dat carnaval niet zo'n eenduidig fenomeen was.

Het staat vast dat het er in de vroege jaren zeer uitbundig aan toeging, wat soms zeer ver ging. De Antwerpse chroniqueur A. De Lattin meldde dat de feestvierders elkaar vroeger blauwsel, bloem, rijst, rotte sinaasappels, rotte eieren en keiharde pepernoten toewierpen. Vooral de dragers van hoge hoeden moesten het ontgelden. ⁽¹⁵⁾

Dit gebruik wordt ook bevestigd door gemeenteraadslid Joseph Lefebre : *“Het werpen met allerlei voorwerpen, bij voorkeur de vuilste en gevaarlijkste, was zoo diep in de zeden gedrongen, dat er niet aan kon gedacht worden, dien staat van zaken te bedwingen”*. Het gevolg van deze *“ruwe”* en *“woeste”* vermaken was volgens hem dat de gemaskerde en verklede groepen een uitzondering werden in het straatbeeld en dat stille lieden, vrouwen en kinderen thuis moesten blijven. ⁽¹⁶⁾

Omdat het stadsbestuur paal en perk wilde stellen aan dergelijke taferelen werd er besloten om ter gelegenheid van het carnaval van 1890 een stoet in te richten. Zo kon men aan vastenavond *“in het belang van eenieder en voor den goeden naam van Antwerpen, zulke waardigheid en aantrekkelijk bij te zetten, als eene groote stad betaamt.”* ⁽¹⁷⁾

Aanvankelijk werd er vanuit de burgerij zelfs een *“Komiteit tot Verzedelijking der Vastenavondsdagen”* opgericht met als doel *“de walgelijkheden”* te doen stoppen die de dagen van carnaval kenmerkten; de kunstsmak van het volk te ontwikkelen door de inrichting van optochten en feestelijkheden; liefdadige instellingen en het werk der drukpers te ondersteunen door middel van ingezamelde gelden en de nering die in die tijden sterk te lijden had te ondersteunen. Toen het erevoorzitterschap werd aangeboden aan baron Osy (provinciegouverneur) wilde deze dat enkel aanvaarden op voorwaarde dat dit ambt gedeeld werd met burgemeester De Wael. Deze laatste weigerde echter zodat ook baron Osy het erevoorzitterschap niet meer wenste uit te oefenen. Dit leidde ertoe dat ook het komiteit werd opgeheven. ⁽¹⁸⁾

Uiteindelijk zou het stadsbestuur zich zelf gaan inlaten met de verzedelijking van carnaval door de inrichting van een stoet. Zo werd de inrichting toevertrouwd aan August Possemiers, overste van het secretariaat, en moesten de deelnemende maatschappijen zich schikken naar zijn onderrichtingen. ⁽¹⁹⁾

De stoet zou twee maal uitgaan en er werden geldprijzen uitgereikt door een jury aan maatschappijen die met mooie creaties voor de dag zouden komen. Om

deel te mogen nemen moesten de maatschappijen een brief invullen met de volgende gegevens: de zetel van de maatschappij met woning van de voorzitter en schatbewaarder, het onderwerp dat men wilde uitbeelden, de wijze van voorstelling (te voet, te paard, praalwagens) en of de maatschappij al dan niet vergezeld zou zijn van een muziekkorps. De maatschappijen moesten zich natuurlijk ook gedragen naar de politie verordeningen. Daarbij werd het hen uitdrukkelijk verboden om, met wat dan ook, naar de toeschouwers te werpen. De maatschappijen die hiermee echter geen rekening hielden, zouden het recht verliezen om een prijs te bekomen. ⁽²⁰⁾ De "Koophandel" merkte op dat er strenge maatregelen zouden genomen worden om de baldadigheden van 1889 te voorkomen. Er zou op de plaatsen waar vroeger het meest werd geworpen en de meeste baldadigheden gepleegd, tijdens de twee uitgangen van de stoet, gezorgd worden voor een sterke politiemacht. Deze zou het bevel gekregen hebben om zeer waakzaam te blijven en indien dit nodig zou blijken onmiddellijk in te grijpen. ⁽²¹⁾

Dat deze stoet een aantrekkingspool vormde voor vele maatschappijen blijkt uit de vele aanvragen om te mogen deelnemen. Wellicht speelde de eer, het zich kunnen tonen aan het publiek een belangrijke rol met daarnaast de geld-

prijzen die men kon winnen. Maar ook de factor plezier moet zeker meegevoeld hebben. Hierbij stellen we ons de vraag of arbeiders, als lid van een maatschappij aan deze stoet deelnamen. Dit is echter zeer moeilijk te achterhalen aangezien de samenstelling van maatschappijen niet onmiddellijk duidelijk is. Toch hebben we in het bronnenmateriaal een aantal zaken kunnen terugvinden waarbij de samenstelling van de maatschappij ter sprake kwam. Het gaat hier echter om maatschappijen die afgehaakt hadden wegens financiële moeilijkheden. Zo moest maatschappij de "Goede Bijeenkomste", die uitsluitend samengesteld was uit kooldragers en meters terugkomen op de eerdere aanvraag voor deelname aan de stoet. De hoofdoorzaak was enkel dat de kas leeg was: *"Onze kas slechts sinds 1 januari ingesteld, en dus zeer jong, is alleen voor ziekwordende leden. Mijne ophaling heeft bijna niets opgebracht en met al onzen goeden wil zijn wij gedwongen op dien dag te huis te blijven."* ⁽²²⁾

Ook maatschappij "de Blauw Vlam" afkomstig van de Stadswaag kon niet aan de stoet deelnemen: *"aangezien wij allen werkende lieden zijn, die slechts eenen geringen penning kunnen bijdragen, zoo zijn wij in de droevige noodzakelijkheid onzen vurigen wensch niet kunnen uit te voeren en u van onze niet deelneming te melden."* ⁽²³⁾

We kunnen hieruit afleiden dat aan een deelname toch heel wat kosten verbonden waren, onder meer voor de kostuums en het materiaal. Kunnen we dan stellen dat er geen arbeiders aan deze optocht deelnamen? Allereerst konden we vaststellen dat pas bij het afhaken van maatschappijen de samenstelling ter sprake kwam. Deze eenzijdige benadering zou ons echter een vertekend beeld kunnen opleveren. Zo komt bij maatschappijen die zonder problemen konden deelnemen, de samenstelling bijna niet er sprake. Daarnaast moeten we ons de vraag stellen naar het karakter van de maatschappijen. Behalve de op en top burgerlijke maatschappijen moeten we ermee rekening houden dat er ook maatschappijen deelnamen waarvan het bestuur en sponsering in handen was van de burgerij, maar toch ook heel wat arbeiders onder haar leden telde. Dit lijkt ons niet onwaarschijnlijk gezien het beschavingsoffensief van de burgerij, die de verzedelijking van carnaval nastreefde.

Het initiatief om door de inrichting van een stoet het carnaval te verzedelijken en taferelen zoals het werpen te doen ophouden was volgens verschillende bronnen een groot succes. Zo lezen we in het *Gemeentebblad*: *“De bijval, door deze nieuwe aantrekking bekomen, heeft onze verwachting verre overtroffen. Als bij tooverslag, heeft het werpen opgehouden; de straten krioelden van het volk...”*.⁽²⁴⁾

Ook het *Handelsblad*, de burgerlijke krant bij uitstek, merkte op dat de poging om het carnaval “fatsoenlijk” te maken behoorlijk gelukt was. Dit zou volgens de krant meer dan nodig geweest zijn, want: *“de walgelijke tooneelen, de echte smeerlapperij - het woord is niet te grof - was tot zulken graad gekomen dat, indien de politie er ditmaal de hand niet aan had gehouden, de burgerij het zelf zou gedaan hebben.”* De krant trok verder van leer tegen groepen die blijkbaar gespot hadden met de kerk. Ze hadden volgens de krant een negatieve bijval gekregen en dit zou hen voortaan leren de geestelijkheid gerust te laten.⁽²⁵⁾

De verzedelijking van carnaval werd tevens nagestreefd op het domein van de straatliedjes. Tijdens carnaval werden er liedjes gezongen, die het meestal niet al te nauw namen met de zedelijkheid en moraliteit. Voor vele burgers waren deze liedjes dan ook een doorn in het oog, zodat een raadslid het voorstel opperde om *“den straat of volkszang te verzedelijken”*. Dit raadslid stelde voor om premies uit te reiken aan de mooiste en zangerigste liedjes. De liedjes moesten wel aan één hoofdvereiste voldoen: *“niets te bevatten welk met de goede zeden strijdt”*.⁽²⁶⁾ Dit voorstel werd positief onthaald door het stadsbestuur. Zo werd er besloten het voorstel grondig te onderzoeken het komende jaar en waarschijnlijk toe te passen.⁽²⁷⁾

Het lijkt erop dat het na deze initiatieven bergaf ging met het Antwerpse carnaval. In 1893 werd het carnaval wel gevierd, maar op sommige dagen was het zeer stil op straat. Zo was het volgens de *Gazet van Antwerpen* op 14 februari "doodsch en stil" in de straten, zelfs nog stiller dan op een gewone zondag, dit in tegenstelling tot de dag voordien toen heel Antwerpen op de been was. Toen deden verschillende groepen hun ronde. We citeren verder "tot laat in den nacht is er in onze straten gewoeld tot groote ergernis en woede van degenen die vroeg slapen gaan en gaarne rustig slapen." Ook de bals in de zalen hadden veel volk getrokken. ⁽²⁸⁾

In 1893 ging de stoet uit, maar had, als we de *Gazet van Antwerpen* mogen geloven, een "miserabel" karakter. Deze situatie zou blijven aanhouden zolang de voorziene premies zo laag waren. Hierdoor werd er door de maatschappijen geen ernstige poging ondernomen om er iets unieks van te maken wegens de hoge kosten dat zulks vergde. ⁽²⁹⁾

In 1894 werd in de gemeenteraad zelfs het voorstel gelanceerd om de stoet dat jaar niet te laten uitgaan. Zo vond schepen Gits het beter dat het krediet bestemd voor de stoet, besteed zou worden aan de feesten ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling die datzelfde jaar plaats vond te Antwerpen. Daarnaast hadden de maatschappijen al kosten genoeg door hun deelname aan

de feesten die in de zomer werden georganiseerd. Daarom vreesde hij dat er maar weinig maatschappijen zouden deelnemen aan de vastenavondstoet. Vastenavond viel reeds op 5 februari waardoor de schepen vreesde dat de bijval maar minnetjes zou uitvallen. Raadslid Cupérus was evenwel van mening dat door de afschaffing van de stoet de oude taferelen wel eens zouden kunnen terugkeren. Maar zowel burgemeester Van Rijswijck als schepen Gits verzekerden hem dat deze taferelen uit de gewoonte geraakt waren. ⁽³⁰⁾

Voor 1895 zou er opnieuw een volwaardige stoet ingericht worden. Er zouden volgens raadslid Ceulemans prijzen toegekend worden "voor de wagens die behoorlijke schouwspelen zouden vertoonen, leerrijk voor het publiek, doch niet voor grappen." In 1894 werd er blijkbaar veel met serpentines en confetti geworpen, maar daar zag burgemeester Van Rijswijck geen graten in: "Het heeft nooit in onze bedoeling gelegen de vastenavondvreugd te storen, noch te beletten dat de vroegere toer terug gevormd worde, mits de bevolking van haren kant die toegevendheid inziet, zich niet overlevere aan ware vechttooneelen en met niets werpe dat de voorbijgangers kan bevuilen of kwetsen. Als men serpentins en confetti gooit evenals verleden jaar, is het opperbest." ⁽³¹⁾

Naast de stoet en de bijhorende prijskamp, door het stadsbestuur ingericht,

zou de Bond Antwerpen-Vooruit belast worden met de inrichting van prijskampen voor vensterramen, verklede kinderen en het feest van halfvasten. Ze zouden daarvoor een toelage ontvangen. ⁽³²⁾

Behalve de stoet en de vele bals die werden georganiseerd ter gelegenheid van carnaval, werden er door de verschillende politieke fracties feesten ingericht.

Zo organiseerden de socialisten in lokaal "De Werker" op 17 februari 1896 een groot bal met volledig orkest om 9 uur 's avonds. Er werd daarbij ook een tombola georganiseerd ten voordele van het meifeest. ⁽³³⁾

De katholieke werkmansvereniging St.-Jozefskring organiseerde verschillende feestelijkheden. Zo werd er op zondag 16 februari 1896 om 7 uur een "groot tooneel en tooneelkundig avondfeest" georganiseerd voor de ere-, beschermende en werkende leden. Zo stond Pierre De Galeiboef op het programma, een drama in vijf bedrijven. Op 17 februari werd 's middags een feest met tombola ingericht voor de kinderen van de werkende leden. Op 18 februari tenslotte vond er nogmaals een toneelavond plaats voor de ere, beschermende en werkende leden. ⁽³⁴⁾

De volkse klasse bleef haar heil zoeken in de danszalen. Zo lezen we dat het vrouwvolk van het Sint-Andries -en schipperskwartier vooral haar toevlucht

zochten in zalen als Rubens, Thalia, Alcazar en Keizershof, die meer gericht zouden zijn op een volks publiek. ⁽³⁵⁾ De vrouwen lieten zich niet onbetuigd als het ging om het vieren van carnaval. De vrouwen uit het Schipperskwartier trokken vaak de werkplunje van hun man aan en trokken er in groep op uit. Dit ging vaak gepaard met heel wat lawaai, waaronder het slaan op potten en pannen. Ze trokken van herberg tot herberg of naar de danszalen. Dat het seksuele als één van de hoofdthema's van carnaval gold, was niet alleen duidelijk in de liedjes die toen gezongen werden. Vaak zorgde het losbandige karakter van carnaval dat vele vrouwen van het kantje er een "kerstekindeken" aan overhielden. ⁽³⁶⁾

De gerichtheid op een arbeiderspubliek vanwege het "Alcazar Paleis" bleek ook uit het feit dat de eigenaar, de heer Claes volgens *De Nieuwe Gazet* een veredelend werk had gedaan "*door toe te laten dat ook de geringe werkman eenige uren van zijn leven zich rijk kan wanen en in een paleis verblijven.*" ⁽³⁷⁾

Ook in het Schipperskwartier vonden er heel wat bals plaats. Daar kon men zich namelijk uitleven in zaal Neptune (Schippersstraat) waar een groot gemaskerd en ongemaskerd bal werd georganiseerd. ⁽³⁸⁾

In een blad dat zich richtte op de dokwerkers vonden we een aankondiging

terug voor een gemaskerd en ongemaskerd bal op zaterdag 24 februari 1900, dat georganiseerd werd in lokaal de "Variétés", gelegen in de Diepestraat. Dit feest werd gegeven ten voordele van de onderstandskas. ⁽³⁹⁾

Dat de menselijke vrijgevigheid in die dagen werd aangesproken, kunnen we aflezen uit de concerten die werden georganiseerd ten voordele van de armen, waarbij er omhalingen met busen werden gedaan. Zangmaatschappijen brachten een bezoek aan de voornaamste koffiehuisen waar na het zingen omhalingen werden gedaan. ⁽⁴⁰⁾

Eind jaren 1890 zette de trend van het gebruik van confetti zich definitief door. In 1898 wordt het veelvuldig gebruik van confetti in de verschillende kranten behandeld. Zo beweert de "*Gazet van Antwerpen*" dat er "*dees jaar ongelooflijk veel confetti is geworpen*". Toch mocht dit werpen niet uitmonden in gewelddadigheden of het oprapen van vuile confetti van de grond. In 1898 zou er 50.000 kilo verkocht zijn terwijl er in 1896 slechts 18.000 kilo confetti werd verkocht. ⁽⁴¹⁾

De Nieuwe Gazet spreekt van een "*duizendkleurige confetti-wolk*" waarbij sommige mensen met het werpen als wilden tekeer gingen. Zelfs deftige jonge welopgevoede heertjes waren opgemerkt onder de wilde werpers

waarbij vooral jonge juffertjes het slachtoffer werden. De krant haalde een aantal voorbeelden aan waarbij de confetti ongelukjes had veroorzaakt. Zo werden de oorbellen van een vrouw door de confetti meegesleurd. ⁽⁴²⁾

3. Prins carnivals uitvaart en het beschavings-offensief omstreeks de vorige eeuwwisseling

Vanaf het einde van de jaren 1890 kunnen we zoals reeds vermeld de eerste tekenen van verval waarnemen, waarbij het carnaval zich van de straat meer en meer ging verplaatsen naar de danszalen. Ook het aantal verklede en gemaskerde personen begon duidelijk af te nemen. Slechts hier en daar kon men een vuile Jo opmerken waar niemand aandacht voor had. ⁽⁴³⁾

In een krant uit 1900 lezen we dat het volk meer en meer "*afkeerig wordt van verkleeden en zwieren*." De intieme familiefeestjes of feesten die plaats hadden in gesloten kring zouden nu meer in smaak vallen omdat de ouders daar hun dochters konden vergezellen en deze laatste plezier kon maken "*op deftige wijze*". ⁽⁴⁴⁾

Deze trend van verval zette zich verder door in 1901, nog versterkt door de slechte weersomstandigheden. Zo werd

de stoet niet alleen afgeschapt, maar ook de sfeer en feestvreugde was niet meer hetzelfde als in de vroegere tijden. Zo merkte de *Gazet van Antwerpen* op: *“Als dat nu Carnaval is, en te Antwerpen dan nog! De straten gekasseid met mistroostigheid, met hier en daar een beetje vuile confetti er tusschen”*. Indien het carnaval in deze sfeer nog enkele dagen zou voortduren, stelde de krant voor om prijskampen van het geeuwen in te richten. ⁽⁴⁵⁾

De Nieuwe Gazet sprak zelfs over *“prins Karnaval’s uitvaart”*. Zo waren er al veel café’s gesloten voor middernacht en waren de straten *“ledig en doodsch”*. Dit was een heel verschil met vroegere jaren; de krant sprak over een *“ongelooflijk verval, vergeleken zelfs bij het vorig jaar!”*. Zelfs de tramdienst moest niet onderbroken worden, wat nog nooit eerder voorgekomen was.

Nergens kon men een groep van betekenis of met een mooi kostuum opmerken, integendeel, het was de triomf van het lelijke, afstotelijke en beestachtige. De zangers van onzedige liedjes kregen daarbij nog maar eens te horen, hoe afschuwelijk en vuil hun liedjes waren, zo erg dat het haar van een gendarmemuts zou rechtkomen. De ondeugdelijkheid van de vrouw werd eveneens aangeklaagd, die zich negen van de tien keren minstens zo erg aanstelde als de man. ⁽⁴⁶⁾ Ook tijdens de halfvasten ging het er blijkbaar maar somber aan toe. Er was

wel een bloemenstoet ingericht die echter maar dun bezaaid was en waarin men maar weinig mooie zaken kon opmerken. Toch was er beweging genoeg, vooral in de koffiehuisen waar men zich kon vergapen aan gemaskerde en verklede personen. Dat de socialistische krant *De Werker* niet hoog opliep met carnaval wordt met dit citaat duidelijk. De krant vroeg zich af wat er plezierig was *“om daar gemaskerde en verklede personen aan te gapen, die smerige deuntjes zingen, of zich op een walgelijke wijze uitlaten en dingen vertellen die men op gewone tijden niet zou dulden...”* ⁽⁴⁷⁾

In 1905 werden de vieringen levendig ingezet, maar de feesten leken zich vooral te situeren in de danspaleizen van het statiekwartier. De vieringen op de straat zelf waren fel verminderd in vergelijking met vroegere tijden. *De Nieuwe Gazet* maakte gewag van slechts af en toe en dan nog op grote afstand van elkaar carnavalvierende groepen. Ook werd er verbazend weinig gezongen en de krant vroeg zich dan ook af of de wet-Woeste er voor iets tussen zat. Toch werd er nog duchtig met confetti geworpen, vooral op 6 maart zou er een ware confettiveldslag op straat hebben plaatsgevonden. ⁽⁴⁸⁾

Een ander terugkerend fenomeen in deze periode was de strijd tegen de onzedelijkheid, waarbij vooral de zoge-

naamde onzedige liedjes het moesten ontgelden. Deze kritiek kwam vooral vanwege de burgerij, maar ook de socialisten moesten niet onderdoen. Zij waren voorstander van de afschaffing van carnaval. Het stadsbestuur zelf stond argwanend tegenover de feesten en nam geregeld maatregelen om dit feest onder controle te houden. Zo werden er in 1899 maatregelen getroffen door de burgemeester om het confetti-gebruik enigszins te beteugelen. In het belang van de openbare veiligheid was het verboden om met confetti en serpentes te werpen in publieke vergaderplaatsen, herbergen, koffiehuisen, danszalen en schouwburgen. Er mocht ook niet geworpen worden met samengepakte confetti en sneeuwballen. ⁽⁴⁹⁾

Daarnaast waren het vooral de kranten die van leer trokken tegen het carnaval waarbij het onzedelijke lied ontelbare malen werd aangeklaagd.

Langs katholieke zijde klaagde de *Gazet van Antwerpen* dat het vooral tijdens zulke dagen was dat men met het "slechte" lied op te proppen kwam, de "veropenbaring van het diep bederf der menigte." Daarom had de katholieke regering volgens de *Gazet van Antwerpen* terecht een wet gestemd gericht tegen het onzedelijke lied. ⁽⁵⁰⁾

In 1900 pleitte de *Gazet van Antwerpen* ervoor om de "slordige krapuleuze en bedronken zwierende groepen" te ver-

bieden. Elk weldenkend mens moest de wanorde, de misdaden en zotte verkwispingen ten tijde van carnaval betreuren en daarom hoopte de krant dat er in 1900 vooruitgang zou geboekt worden tegenover de vorige jaren, ook wat orde en zedelijkheid betrof. ⁽⁵¹⁾

De liberale krant *De Nieuwe Gazet* hield er een opmerkelijke visie op na. Enerzijds klaagde ze de onzedelijkheid van carnaval aan, waarbij er zelfs gepleit werd voor de afschaffing van carnaval. Anderzijds pleitte deze krant er voor dat het stadsbestuur zich opnieuw zou inlaten met de organisatie van feestelijkheden om zo de vastenavondsdagen niet verloren te laten gaan. We kunnen hier wellicht een burgerlijke visie onderkennen, waarbij men de afschaffing beoogde van alle onzedelijke traditionele taferelen die gepaard gingen met carnaval. Een 'beschaafde', gefilterde vorm van carnaval moest wel kunnen. Ordelijke muzikale wandelingen, het aanleren van deftige liedjes, het organiseren van prijskampen door de overheid, waren blijkbaar een garantie voor een beschaafde deftige carnaval. Het feit dat dergelijke festiviteiten voordelig waren voor de kleinhandel en heel wat leven in de brouwerij brachten paste in de visie van de liberale krant.

In ieder geval trok ook *De Nieuwe Gazet* ten strijd tegen het onzedelijke lied: "De liederenverzameling van ons volk bevat nu al zoo vreeselijk veel van die meesterstukken dat de verrotting

aldra volledig zal zijn zoo er niet met het brandvuur gewerkt wordt.” Wie de liederen gehoord had, had de maagdelijkheid van zijn ziel verloren en die van het lichaam zou weldra volgen. De krant richtte zich in het bijzonder op de jeugd. ⁽⁵²⁾

In 1902 kregen de zangers van onzedige liedjes het hard te verduren in *De Nieuwe Gazet*: *“de fine fleur van het krapuul het rekord der gemeenheid en grofheid geklopt. t’Is een ware schande! Al wie deftig is en eenig eergevoel bezit, vraagt zich af hoelang de overheid nog gaat toelaten, dat het uitschot der samenleving straffeloos den etter van het zedelijk verderf den burgers in het aangezicht slingert?”* ⁽⁵³⁾

Volgens *De Nieuwe Gazet* zou er zelfs van hogerhand bevel gegeven worden om *“paal en perk te stellen aan de liederlijke ongebondenheid, die het onschuldige karnaval van lang vervlogen tijden doet ontaarden in dagen van ongebondenheid en uitspatting”*. ⁽⁵⁴⁾

In sommige steden o.a. Gent, zou de derde carnavaldag afgeschaft zijn, wat men volgens *“De Nieuwe Gazet”* beter ook in Antwerpen kon doen. Dit zou dan een eerste stap zijn naar de totale afschaffing van de vastenavondfeesten. Zo hield carnaval een reëel gevaar in voor de openbare veiligheid omdat minstens zeven tienden van degenen die maskers opzetten dit deden met slechte

bijbedoelingen en kwam het dierlijk instinct bij velen naar boven. Ook deed iedereen zijn uiterste best om er zoo lelijk, vuil, grof en gemeen mogelijk uit te zien. Vroeger trof men nog eens een deftige Pierrot, een Harlekijn, een ridder of een sultan aan, maar nu waren de Vuile Jo’s zo goed als algemene regel geworden. Ook prins carnaval zag er haveloos uit. ⁽⁵⁵⁾

Toch vond de krant dat het stadsbestuur moeite moest doen om de vastenavondfeesten nieuw leven in te blazen, aangezien het carnaval van 1905 maar somber geweest was. Dit kon door o.a. prijskampen voor verklede en gemaskerde groepen te organiseren, wat zeker heel wat gemaskerden op straat zou doen brengen. Daarnaast stelde ze voor om concerten en muzikale wandelingen in te richten, want thans was er geen muziek op straat. Men hoopte tevens dat er een geschikt vastenavondlied geconstrueerd zou worden, wat dan aan iedereen vrijwillig in een groot lokaal kon aangeleerd worden. ⁽⁵⁶⁾

In 1907 waren verscheidene groepen voorstander om de stoet, die al enige jaren niet meer werd ingericht opnieuw te doen uitgaan. Zo was het *“Verbond der kringen en stoeten”* voorstander om in 1907 terug een stoet te doen uitgaan. Deze zou niet alleen ten goede komen aan de middenstand, maar ook tot *“het weeren der liederlijke tooneelen die deze dagen kenmerken”*. ⁽⁵⁷⁾

Ook de “Onpartijdige Bond der neringdoeners, ambachtslieden en eigenaars van het arrondissement Antwerpen” vroeg de herinrichting van de stoet, wat duidelijk wijst op het belang van de middenstand bij de inrichting van dergelijke stoet, die heel wat beweging en verteer teweegbracht. ⁽⁵⁸⁾

Niettegenstaande de pogingen om de stoet nieuw leven in te blazen, lezen we in 1911 dat de kranten niet betreurden dat de stoet die ter gelegenheid van de vastenavonddagen werd ingericht al verscheidene jaren niet meer was uitgegaan, want “*de carnavalstoeten pakken niet meer*”. ⁽⁵⁹⁾

De Nieuwe Gazet deelde die mening, maar was wel voorstander van de inrichting van wandelconcerten, net zoals de burgerlijke Franstalige krant, de *Matin*. De bevolking mocht daarbij niet onverschillig blijven en de krant stelde dan ook voor om de muziekkorpsen te volgen en een “*rondendans op het getouw te zetten*”. In sommige Waalse steden vierde zelfs de gegoede stand mee carnaval in openlucht. De Antwerpse bevolking mocht dan wel minder uitbundig zijn, met de vastenavond mocht er toch wel eens een uitzondering gemaakt worden. ⁽⁶⁰⁾

De houding van de socialisten

De socialisten waren absoluut gekant tegen de carnavalsvieringen. In *De*

Werker vinden we hele artikels terug waar de vastenavondfeesten werden bestreden en waarin geijverd werd voor de afschaffing van carnaval. We citeren uit een artikel van 1903 het volgende: “*Wij achten dit overblijfsel van Hotenfeesten, van Slavenverdierlijking een schande voor de beschaving. Er is edeler en fijner vermaak te vinden - er moet voor het volk hooger en verheven-er genot ten beste zijn. Weg met de Karnaval!*” Volgens de krant waren de socialisten ook de enigen die het carnaval durfden bekampen, omdat de kleinhandel hem wilde behouden. ⁽⁶¹⁾

In 1904 trok *De Werker* van leer tegen de “walgelijken carnaval” die moest verdwijnen. De krant gaf daarbij drie redenen op, waarom ze tegen de carnavalsvieringen gekant was: “*ten eerste omdat wij steeds den vernederenden oorsprong voor oog hebben; ten tweede, omdat wij tegen alles zijn wat den mensch zedelijk verlaagd en stoffelijk uitput; - ten derde omdat wij tegen alle veinzerij en bedrog zijn en wij het onwaardig vinden dat menschen zich het aangezicht verduiken om wulpschheid, gemeenheid of ook maar enkel guiterij te bedrijven*”. De hogere standen mochten volgens de krant dan wel onverschillig zijn hoe de werklieden zich vernederden in hun vermaak, maar “*een dronken en walgelijk verkleede karnavalzot*” gaf aan die heren wel het recht om te zeggen “*en aan zulke soort zou men evenveel stemmen moeten*

geven dan aan de burgers". *De Werker* pleitte dan ook voor fijnere vormen van vermaak zoals kosteloze kunstvertoningen, kunstconcerten, volkreizen, bezoek aan musea en bibliotheken. Ze was voorstander van vermaak dat veredelend werkte en tegen alles wat de mens en vooral de werker verlaagd. ⁽⁶²⁾ In 1906 zou het parket aan de politie de opdracht gegeven hebben om processen-verbaal op te stellen tegen alle zangers van onzedige liedjes op straat. *De Werker* hoopte dan ook dat de politie er zich aan zou houden want dan zou men "met de Vastenavondsdagen toch eens gerust met de kinderen kunnen uitgaan". ⁽⁶³⁾

Enkele dagen later lanceerde *De Werker* de volgende aanval tegen het vieren van carnaval: "Het is carnaval...weerom zullen tal van burgers en werklieden zich in zonderlinge pakjes steken, potsen maken, gemaskerd de straten en de danszaalen aflopen, onzin vertellen, veel drinken onder voorwendsel zich <in gang> te zetten, en ... grappen (?) uithalen waarover ze in andere dagen zouden blozen!". Zelfs op zijn onschuldigst genomen was carnaval weinig aanbevelingswaardig. Volgens de burger was de arbeider zeer laag gevallen en was carnaval gemeen en ruw. Dat was volgens de krant zeker waar, doch de burgerij had daar ook schuld aan. Zij had namelijk nooit pogingen ondernomen om een ernstig vermaak aan te bie-

den. De volksvermaken die werden ingericht hadden vooral tot doel om de nering te doen draaien. Wanneer er dan eens iets kunstzinnigs werd georganiseerd kreeg de werkende klasse de meest ellendige plaatsen. ⁽⁶⁴⁾

In 1909 trok *De Werker* opnieuw van leer tegen de uitspattingen ten tijde van carnaval: "Waarom nog toelaten dat te jonge kinderen zich vermommen; dat baldadigheid op baldadigheid bedreven wordt door gemaskerde onverantwoordelijke personen; dat ongepaste vuile liedjes gebruld worden? Wij zijn tegen de uitspattingen van den carnaval, wij zijn tegen al wat den werker vernederd, verbeest, tegen al wat schoonheidsgevoel en waardigheid vernietigd". Daarom stelde de krant voor om carnaval te vervormen tot "feesten der kunst" die het volk zou verheffen. Men kon o.a. volksvertoningen of concerten inrichten of een gekostumeerde stoet rond een bepaald tijdvak. ⁽⁶⁵⁾

Zo hadden de socialisten in hun lokaal "De Werker" op 21 en 22 februari een aantal feestelijkheden ingericht waar prins carnaval verzocht werd weg te blijven. Er was een "smoking concerto" ingericht dat een massa volk had aange-trokken. Daarbij waren er verscheidene zangers van de partij, waaronder volkszanger Albert Verstrepen en zijn vrouw. Nadien vond er nog een tombola plaats waarvan de winnaar een schilderij in

ontvangst mocht nemen. Het ging er volgens *De Werker* gezellig en opgewekt aan toe en men zou er zich vast heel wat beter geamuseerd hebben dan de feestvierders van vastenavond. ⁽⁶⁶⁾

In 1913 werden er muziekwandelingen ingericht waarbij de maatschappijen van het stadsbestuur een toelage konden ontvangen. Voorwaarde was echter dat de muzikanten en hun leden gemaskerd waren, men een wegwijzer kon voorleggen met de vermelding van de uren van bijeenkomst en uitgaan en dat men met minstens 25 spelende leden deelnam. ⁽⁶⁷⁾

Dat er opnieuw een optocht werd ingericht met muziekkorpsen en groepen kon niet op de goedkeuring rekenen van *De Werker*: Toch stonden er 38 muziekkorpsen en 102 groepen ingeschreven als deelnemers. De krant had het vooral gemunt op het stadsbestuur die carnaval nog aanmoedigde door premies uit te loven aan muziekkorpsen en verklede groepen. Ze vroeg zich af waarom het stadsbestuur enerzijds zoveel geld uitgaf om “toonbeelden van bekwaamheid en zedelijkheid” te vormen terwijl anderzijds nog eens veel geld wordt uitgegeven om de jeugd over te leveren aan de “walgelijke, verbeestende uitspattingen Carnaval”. ⁽⁶⁸⁾ Enkele jaren voordien waren de socialisten nog voorstander geweest van een gekostumeerde stoet, als een beschaafde gefilterde ver-

sie van carnaval. Een stoet die de goedkeuring kreeg van een stadsbestuur, bekommerd om de zedelijkheid en orde, zou er toch streng op toezien dat deze aspecten werden nageleefd.

4. De Eerste Wereldoorlog en de eerste naoorlogse jaren

Tijdens de eerste wereldoorlog werden de feestelijkheden ter gelegenheid van carnaval verboden. Niemand mocht zich nog verkleden en maskers dragen, en alle bijzondere feestelijkheden werden verboden. Overtreders zouden streng bestraft worden. Toch lezen we in een nota uit 1917 dat er van de Duitse overheid geen bijzondere maatregelen moesten genomen worden, waarbij de Polizeimeister de volgende opmerking maakte: “*Het Gemeentebestuur moet niets doen en ook wij zullen niets doen. Ik veronderstel dat de bevolking weet welke houding zij aan te nemen heeft; de twee voorgaande jaren waren des-aangaande eene vingerwijzing. En mocht het gebeuren dat er hier of daar een gemaskerde rondloopt, zulks is dan wel geene erge zaak*”. ⁽⁶⁹⁾

Na de eerste wereldoorlog leek het definitieve einde van de carnivalsviering nabij. Het verbod om maskers te

dragen bleef gelden, wat de viering niet ten goede kwam en de activiteiten leken zich voornamelijk te concentreren in de danspaleizen.

In 1920 had het stadsbestuur toch nog de toelating gegeven om een halfvastenstoet in te richten. Hieraan hadden 54 maatschappijen deelgenomen en de stoet had zeer veel volk gelokt. In de volkswijken jubelden en dansten jong en oud. ⁽⁷⁰⁾

Ook toen was men nog bekommerd om de zedelijkheid. Groepen, wier houding en kleding niet behoorlijk of deftig was, werden niet toegelaten. Blijkbaar hield deze bekommernis verband met de nakende gemeenteraadsverkiezingen want we lezen: *“de hand moet worden gehouden dat in niets het gemeentebestuur zou kunnen in opspraak gebracht worden”*. ⁽⁷¹⁾ In de zitting van de feestcommissie werd zelfs bepleit om de feestelijkheden het komende jaar meer een kunstkarakter te bezorgen. ⁽⁷²⁾

Voor de danspaleizen die carnavalbals organiseerden, hadden veel succes, waaronder zaal “Mobile” die met orgelmuziek het volk op de dansvloer trachtte te lokken. Toch zouden vele mensen de raad van het stadsbestuur hebben opgevolgd zodat er slechts een klein aantal mensen verkleed was. *De Nieuwe Gazet* meldde het volgende: “zaterdag-

avond waren omtrent geen <vastenavondzotten> op straat; zelfs zij die verkleed naar ‘t bal gingen deden zoo ernstig als menschen in gewoon kledij”. De koffiehuisen werden druk bezocht en mochten zelfs openblijven tot 3 uur ‘s nachts, maar dat bleek helemaal niet nodig. Onder de mensen die toch verkleed waren, kon men verschillende Charlie Chaplin’s en cowboys opmerken, waarbij de invloed van de bioscoop zich duidelijk begon te laten gelden. Het verbod maskers te dragen werd geëerbiedigd. Er waren slechts een paar inbreuken, die door de politie *“met vaderlijke zachtheid”* werden betuigd. In de volkswijken waren er veel toeschouwers en de danspaleizen hadden er gouden zaken gedaan, maar er waren maar weinig verkleeden die aan het carnaval deelnamen. De krant stelde zich dan ook de vraag of carnaval op straat nu voorgoed tot het verleden behoorde. ⁽⁷³⁾

In 1921 hadden de bals veel succes, maar het zich verkleeden behoorde duidelijk tot het verleden. Zo lezen we in *De Nieuwe Gazet*: *“Op ‘t uur der bals gingen talrijke werklieden, zoo ernstig als waren zij in gewoon kostuum naar de zalen en danspaleizen; de meesten hebben dan ook goede zaken gemaakt”*. Er was vooral in de volkswijken veel beweging, maar buiten de lokalen van deze buurten hadden weinigen gebruik gemaakt om toelating te bekomen om

Het armoedige bestaan in het Schipperskwartier (Klokkengang/Blauwbroekstraat) ca. 1900 waar men uitkeek naar het vieren van carnaval, uit: K. NIEUWENHUIZEN. Antwerpen gefotografeerd in de 19de eeuw, Amsterdam/Antwerpen, 1976, p. 59, foto 66.

tot 4 uur open te blijven. Het aantal verklede mensen was erg gering. Enkel kinderen die onderweg waren naar de kinderbals waren verkleed. De oudjes klaagden dan ook over het verval van het carnaval en keken met heimwee terug naar vroeger: *“'t was zeer belangwekkend ouderen van dagen te hooren klagen over het verval der karnavalfeesten, die thans zoozeer verschillen van de Saturnaliën van voor den oorlog”*. Vooral de spektakelzalen en de bioscopen kenden nu een groot succes. Het verbod om maskers te dragen werd over het algemeen goed gevolgd. Toch had er zich iemand verkleed als een politiemann van voor de oorlog met zeer grote snor welke het verkeer aan het regelen was. Maar de echte politie liet begaan. ⁽⁷⁴⁾

4. Besluit

We kunnen in ons onderzoek over het Antwerpse carnallevn doorheen de bestudeerde periode een duidelijke evolutie opmerken gaande van uitbundige losbandige carnavalsvieringen tot de uiteindelijk teloorgang van dit feestgebeuren. Het beschavingsoffensief heeft hierbij een onmiskenbare invloed uitgeoefend, maar het verval kan ook gelinkt worden aan een veranderende mentaliteit na de eerste wereldoorlog met de concurrentie van andere vermaken.

Wat de arbeidersparticipatie betreft, kwamen we tot de vaststelling dat er

oorspronkelijk twee soorten vieringen bestonden met enerzijds de festiviteiten gericht op het gewone volk en anderzijds de bals voor de rijke burgerij. Dat de ‘spontane’ volkse gebruiken die gepaard gingen met de carnavalsvieringen (zingen van “onzedelijke” liedjes, spotten met gezaghebbende personen, het ‘werpen’...) veel ergernis opwekten bij de burgerij komt duidelijk tot uiting in de discussies van de gemeenteraad en in de kranten van alle politieke strekkingen.

Het beschavingsoffensief vanwege de burgerij én de socialistn loopt als een rode draad doorheen dit artikel. Het komt tot uiting in de organisatie van stoeten en bijhorende prijskampen, maar ook in hun zeer scherpe veroordelingen van carnaval. Sommigen waren voorstander om het carnalgebeuren in zijn geheel af te schaffen.

Indien we de verschillende politieke opinies onder de loep nemen, kunnen we vaststellen dat de socialistn zeer sterk gekant waren tegen carnaval en pleitten voor de afschaffing ervan. Zij waren eerder voorstander van volksverheffende initiatieven zoals de inrichting van een kunstfeest en andere culturele maatregelen.

Voor de katholieken waren vooral de losse zeden een doorn in het oog, waartegen ze dan ook flink te keer gingen. De liberale opinie wordt dan weer gekenmerkt door een meer ambivalente

visie. Enerzijds waren de liberalen voorstander van een deftige beschaafde carnavalsviering wat gerealiseerd moest worden door de inrichting van een stoet, prijskampen en het aanleren van deftige liedjes. Dat dergelijke feestelijkheden gunstig waren voor de middenstand zal bij deze gematigde voorstanders zeker een rol gespeeld hebben. Maar anderzijds waren er ook radicale tegenstanders van het hele gebeuren, die zich hier in even sterke bewoordingen als socialisten en katholieken over uitlieten.

NOTEN

- 1 Dit artikel is een bewerkt hoofdstuk uit mijn licentiaatsverhandeling: MARIEN (A.). *Het ontspanningsleven van de Antwerpse arbeiders in de periode 1890-1921*, Gent RUG, 2000, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling o.l.v. G. DENECKERE).
- 2 BURKE (P.). *Volkscultuur in Europa 1500-1800*, (vert. uit het Engels door J. ENGELSMAN). Amsterdam, 1990, p. 171-193.
- 3 IBIDEM, p. 179.
- 4 IBIDEM, p. 179-181.
- 5 BURKE (P.), *o.c.*, blz. 177.
- 6 IBIDEM, p. 189-193.
- 7 DENECKERE (G.). Tussen uitbundigheid en beheersing. Feest, subversie en sociale strijd in de 19de eeuw. *Oost-Vlaamse Zanten*, LXXIV, 1999, p. 82, 86-89.
- 8 PRIMIS (F.). *Geschiedenis van Antwerpen*, deel 8. Brussel, 1985, p. 95.
- HANCKE (L.). Antwerpen en Camille Huysmans (1921-1940). Over beginselen in de politiek: een verdraagzaam schepen, een normatief burgemeester, in: *Brood en Rozen*, 1999, nr. 1, p. 75.
- 9 VAN LAAR (A.). *Geschiedenis van de Arbeidersbeweging te Antwerpen en omliggende*, Antwerpen, 1926, blz. 138-139; 158-160 en blz. 163.
- 10 HANCKE (L.), *o.c.*, p. 75, 77 en 78.
- 11 IBIDEM, p. 75, 77 en 78.
- 12 DENECKERE (G.). *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België 1831-1918*. Antwerpen/Gent, 1997, p. 295.
- 13 DE LATTIN (A.). *Sinjorenstad; Antwerpen rond de jaren '80 tot 1900*. Antwerpen, 1935, p. 141-143.
- 14 VAN LOOY (P.). *Pierewitje. Herinneringen van een jongen uit het Schipperskwartier*. Antwerpen, 1945, p. 95-96.
- 15 DE LATTIN (A.), *o.c.*, blz. 141.
- 16 Gemeenteblad, 24 februari 1890, p. 69.
- 17 Gemeenteblad, 24 februari 1890, p. 69-70.
- 18 Stadsarchief Antwerpen (SAA), Modern Archief (MA)1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit het handelsblad, 7 februari 1890.
- 19 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van het stadsbestuur, Antwerpen, 31 januari 1890.
- 20 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van het stadsbestuur aan al de maatschappijen van de stad, 1890.
- 21 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit de Koophandel, 5 februari 1890.
- 22 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van maatschappij de "Goede Bijeenkomst" aan A. Possemiers, 12 februari 1890.

- 23 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van maatschappij "de Blauw Vlam" van het stadsbestuur van Antwerpen, Antwerpen, 14 februari 1890.
- 24 Gemeentebld, 24 februari 1890, p. 69.
- 25 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Knipsel uit het Handelsblad, 19 februari 1890.
- 26 SAA, MA 1088/1 Vastenavondstoeten, Brief van een raadslid aan de burgemeester en schepenen der stad Antwerpen, Antwerpen, 7 februari 1890.
- 27 SAA, MA 1088/1 Brief van N.J. Cuperus aan een collega, Antwerpen, 8 februari 1890.
- 28 Gazet van Antwerpen, 15 en 16 februari 1893.
- 29 Gazet van Antwerpen, 22 februari 1893.
- 30 Gemeentebld, 18 december 1893, p. 518-520.
- 31 Gemeentebld, 28 december 1894, p. 335-336.
- 32 Gemeentebld, 17 januari 1895, p. 37.
- 33 De Werker, 15 februari 1896, p. 4.
- 34 Gazet van Antwerpen, 16 februari 1896.
- 35 De Nieuwe Gazet, 23 februari 1898, p. 2.
- 36 VAN LOOY (G.), *o.c.*, p. 93-95.
- 37 De Nieuwe Gazet, 25 februari 1900, p. 1.
- 38 De Nieuwe Gazet, 17 februari 1901, p. 3.
- 39 SAA, MA 541/7 meetingen - politie, Het dokwerkersbelang - orgaan der onpartijdige dokwerkers-vereeniging van Antwerpen, 18 februari 1900.
- 40 De Nieuwe Gazet, 1 maart 1900, p. 3.
- 41 Gazet van Antwerpen, 27 februari 1898.
- 42 De Nieuwe Gazet, 24 februari 1898, p. 2.
- 43 De Nieuwe Gazet, 24 februari 1898, p. 2.
- 44 Gazet van Antwerpen, 26 en 27 februari 1900.
- 45 Gazet van Antwerpen, 20 en 21 februari 1901, p. 2.
- 46 De Nieuwe Gazet, 21 februari 1901, p. 1.
- 47 De Werker, 18 en 19 maart 1901, p. 3.
- 48 De Nieuwe Gazet, 6 en 7 maart 1905, p. 1.
- 49 De Nieuwe Gazet, 5 februari 1899, p. 2.
- 50 Gazet van Antwerpen, 24 februari 1899, Bijvoegsel.
- 51 Gazet van Antwerpen, 26 en 27 februari 1900, p. 1.
- 52 De Nieuwe Gazet, 2 Maart 1899, p. 1.
- 53 De Nieuwe Gazet, 14 februari 1902, p. 2.
- 54 De Nieuwe Gazet, 15 februari 1903, p. 1.
- 55 De Nieuwe Gazet, 26 februari 1903, p. 1.
- 56 De Nieuwe Gazet, 6 en 7 maart 1905, p. 1.
De Nieuwe Gazet, 9 maart 1905, p. 1.
- 57 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Brief van het "Verbond der kringen en stoeten, aan het stadsbestuur, Antwerpen, 4 december 1906.
- 58 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Brief van de "Onpartijdige Bond der neringdoenders, ambachtslieden en eigenaars van het arrondissement Antwerpen, aan het stadsbestuur, Antwerpen, 26 december 1906.
- 59 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten 1901-1928, Knipsel uit de Volkstribuun, 4 februari 1911.
- 60 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond, halfvastenstoeten, 1901-1928, Knipsel uit de Nieuwe Gazet, 5 februari 1911.
- 61 De Werker, 22 februari 1903.
- 62 De Werker, 14 februari 1904.
- 63 De Werker, 22 februari 1906, p. 3.
- 64 De Werker, 25 februari 1906, p. 1.
- 65 De Werker, 21 februari 1909, p. 1.

- 66 De Werker, 25 februari 1909, p. 3.
- 67 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Brief van het stadsbestuur aan de maatschappijen, 22 februari 1913.
- 68 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Knipsel uit "De Werker", 19 maart 1914.
- 69 SAA, MA 3034, Afschaffing Duitse overheid, 1914-1918, Nota van de heer Corijnen die zich naar het bureel van de Polizeimeester had begeven om te horen welke maatregelen er dienden getroffen te worden naar aanleiding vastenavond, 1917.
- 70 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Verslag van de "Federatie der Vereenigde Pleinen, 14 maart 1920.
- 71 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, 1901-1928, Brief van de bureeloverste aan de Federatie der Pleinvereenigingen, 12 maart 1920.
- 72 SAA, MA 4390, Carnavalstoeten, vastenavond en halfvastenstoeten, Stad Antwerpen - Commissie van feesten, uittreksek van het verslag van de zitting van 17 april 1920.
- 73 De Nieuwe Gazet, 13 februari 1920, p. 1.
- 74 De Nieuwe Gazet, 7 en 8 februari 1921, p. 2.
De Nieuwe Gazet, 9 februari 1921, p. 3.